

УДК 2.211.2

Ярошук М. В.

Received: December 10, 2016

Revised: February 16, 2017

Accepted: March 24, 2017

РЕЛІГІЙНІСТЬ ТА ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті висвітлено результати теоретичного і емпіричного дослідження релігійності особистості у її зв'язку із емоційно-почуттєвою сферою. Встановлено, що релігійність є особистісною рисою, яка має зв'язки із низьким рівнем депресії, психологічним благополуччям, позитивними соціальними атитюдами, зменшеними ризиками розлучення та покращенням міжособових відносин у сім'ї. Визначено такі напрями розвитку релігійності в особистості: к пошук смислу, встановлення контролю, позбавлення тривоги, формування соціальної солідарності і ідентичності, особистісний саморозвиток. Результати емпіричного дослідження свідчать про те, що у студентів із усіма рівнями конотативного значення існують емоційні труднощі у встановленні міжособової взаємодії. Водночас особливості цих труднощів по-різному проявляються у студентів із різними рівнями конотативного значення на поняття «Бог». Обґрунтовано, що конотативні значення виражають первинні релігійні переживання особистості, які в подальшому визначають динаміку релігійності як особистісної риси. У студентів із високим рівнем конотативного значення спостерігаються нижчі показники порівняно зі студентами із середнім та низьким рівнями конотативного значення за шкалами невміння керувати власними емоціями, домінування негативних емоцій, негнучкість і неяскість емоцій. Результати дослідження дають змогу дійти висновків про те, що вираження первинних емоційних переживань у ставленні до Бога як основи розвитку релігійності особистості позитивно впливає на емоції і почуття людини для встановлення ефективної міжособової взаємодії. Перспективним вважаємо вивчення релігійності з іншими особистісними станами і властивостями людини, а також впливу релігійності на якість життя особистості студента загалом.

Ключові слова: релігійність особистості, конотативні значення, релігійні переживання, риса особистості.

Yaroschuk M. V. Religiosity and emotional sphere of the personality. The paper highlights the results of theoretical and empirical study of individual religiosity and its relation to his/her emotional sphere. Religiosity, as it has been revealed, is an individual feature associated with low depression rate, psychological well-being, positive social attitudes, decreased risk of divorce, better interpersonal relations in family. The search for sense, establishing control, avoiding anxiety, social solidarity and identity formation, individual self-development are among the main aspects of

individual religiosity. The results of the empirical investigation have shown that college students who possess all levels of connotative meaning encounter emotional challenges in building interpersonal interaction ties. However, some aspects of these challenges are differently manifested in students who assessed connotatively the concept of 'God'. The author substantiated that connotative meanings express individual primary religious experience that determines future dynamics of religiosity as a personal feature. The students with high rates of connotative meaning as contrasted to those with medium and low rates showed lower indices on the scales of inability to control own emotions, dominance of negative emotions, non-flexibility, poor emotions. Primary emotional experience in attitude to God as a basis for individual religiosity development had positive impact on human emotions and effective interpersonal interaction. Further research should be undertaken to investigate the religiosity and other personal states and properties, its general impact on student's quality of life.

Key words: individual religiosity, connotative meanings, religious experience, personal feature.

Ярошук М. В. Религиозность и эмоционально-чувственная сфера личности. В статье представлены результаты теоретического и эмпирического исследования религиозности личности в контексте ее эмоционально-чувственной сферы. Установлено, что религиозность личности положительно коррелирует с низким уровнем депрессии, психологическим благополучием, качеством жизни, снижением риска разрыва семейных отношений и улучшением семейного психологического климата. Определены следующие направления развития религиозности личности: поиск смысла, разрешение кризиса, уменьшение тревоги, развитие социальной идентичности и солидарности, саморазвитие личности. Результаты эмпирических исследований показывают, что студенты с низким, средним и высоким уровнями выражения коннотативного значения на понятие «Бог» имеют эмоциональные трудности в установлении межличностных контактов. Однако эти трудности по-разному проявляются у студентов с разными уровнями выражения коннотативного значения на понятие «Бог». Обосновано, что коннотативные значения на понятие «Бог» выражают первичные религиозные переживания, которые в дальнейшем определяют динамику религиозности как черты личности. У студентов с высоким уровнем развития коннотативного значения установлены более низкие показатели за такими шкалами: неумение управлять собственными эмоциями, доминирование негативных эмоций, негибкость и невыраженность эмоций. В целом можно сделать вывод, что ярко выраженное коннотативное значение на понятие «Бог» положительно взаимосвязано с эмоциями и чувствами, влияющими на эффективное межличностное взаимодействие. Перспективным считаем исследование религиозности личности в связи с личностными состояниями и свойствами, а также качеством жизни студентов в целом.

Ключевые слова: религиозность личности, коннотативное значение, религиозные переживания, черта личности.

Постановка проблеми. За останні десятиліття тенденції у вивченні релігійності у науковій психологічній літературі значно змінюються. Спостерігається перехід від негативного тлумачення цієї риси як зменшення суб'єктної активності та особистісної ініціації людини до визначення релігійності як важливого чинника психічного здоров'я особи, спільноти та суспільства загалом.

В останніх дослідженнях виявлено значущі показники кореляційного зв'язку між релігійністю та низьким рівнем депресії, психологічним благополуччям, позитивними соціальними атитюдами, зменшеними ризиками розлучення та покращенням міжособових відносин у сім'ї [7; 8].

Також існують дослідження, у яких здійснено припущення, у який спосіб релігійність впливає на психічне здоров'я. У дослідженнях І. Хога, репрезентовано структурну модель, яка містить чотири виміри функціонування людини з погляду феномена духовності [7]. До таких компонентів належать когнітивний (інтерпретація подій з погляду вдячності до минулого, цінування теперішнього і надії на майбутнє), поведінковий (здійснення релігійних ритуалів і практик, з погляду яких особистість ставиться до себе, до інших і до світу загалом), емоційний (духовність породжує любов, надію, турботу і безпеку), розвивальний (розвиток людини упродовж життя, у якому людина з допомогою духовності інтегрує свій досвід та життєві ситуації).

Враховуючи зміни акцентів і напрямів дослідження релігійності як важливої особистісної риси у різних контекстах життя та різноманітність поглядів на цей феномен, вважаємо за необхідне здійснити власний теоретико-емпіричний аналіз релігійності на основі емоційно-почуттєвої сфери людини.

Мета дослідження полягає у теоретико-емпіричному вивченні релігійності особистості у зв'язку із емоційно-почуттєвою сферою особистості.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У вітчизняних і зарубіжних джерелах описано динаміку релігійності людини як стійкої особистісної риси упродовж життя. Різне трактування релігійності знаходимо в працях К. Гірца, З Фройда, Е. Еріксона, Дюркгейма та ін. [6] Так, в інтерпретативній антропології релігії К.Гірца релігія це низка значень, які дають змогу людині вийти за межі повсякденної рутини та подолати екзистенційну обмеженість

[6]. Релігійність людини, на думку вченого, виникає із системи символів, яка сприяє виникненню у людини мотивації і настроїв. Саме ця мотивація і є рушійною силою для формування стійких уявлень людини про організацію і порядок буття. Ця мотивація слугує свого роду ореолом для сприйняття реальності, таким чином, релігійність особистості – це свого роду особливе сприйняття навколишньої дійсності. Окрім цього вчений вважає, що релігійність задає напрям розвитку особистості у пошуку смислу життя, формуючи смисловий напрям розвитку особистості. Упродовж смислового розвитку людина розвиває релігійність як спосіб впоратися з кризовими етапами свого життя, знайти відповідь на питання про його смисл.

Інший погляд на дослідження релігійності особистості висловлює Е. Еріксон [6]. Вчений вважає провідним у становленні релігійності особистості пошук контролю, у ситуаціях, коли людина не може впоратися із наявними життєвими ситуаціями самотужки та тримати контроль над ними. Е. Еріксон надає важливого значення Я особистості у цьому пошукові, на протигагу З. Фройд, який пріоритетним вважає ірраціональне начало людини. За З. Фройдом неузгодженість між Воно, Я і Над-Я, що відображає амбівалентні відносини між принципами функціонування психіки: задоволення, реальності і постійності, призводить до постійного існування тривоги в особистості [6]. Одним із шляхів, за З. Фройдом, яким людина намагається подолати постійну тривогу, є пошук відповідної релігії та формування релігійності особистості як стійкої особистісної риси. Саме релігійність може забезпечити емоційний комфорт, який породжується в особистості як прагнення зменшити постійну тривогу, що виникає у відповідь на непрогнозованість і небезпеку зовнішнього світу.

Соціально-психологічний підхід до релігійності особистості запропоновано в працях Дюркгейма [6]. Вчений вважає, що релігійність особистості забезпечує духовну близькість, що породжується внаслідок спільної віри між різними членами суспільства. При цьому формується солідарність і соціальна ідентичність спільноти. Подібні погляди до цього висловлює С.Московічі, вважаючи, що не лише процеси в соціумі визначають релігійність особистості, а й остання чинить потужний вплив на суспільні процеси [9]. Релігійність особистості, на думку вченого, є

джерелом психічної енергії, яка може заряджати як окремих індивідів, так і спільноту в цілому. Механізмами передачі психічної енергії є зараження і наслідування.

На наш погляд, у дослідженні К. Паргамонта, в якому виокремлено основні напрями розвитку релігійності у контексті особистості бралися до уваги саме проаналізовані нами вище дослідження, адже автор виокремлює такі напрями динаміки релігійності: як пошук смислу, встановлення контролю, позбавлення тривоги, формування соціальної солідарності і ідентичності [10].

На наш погляд, у запропонованому дослідженні не враховані праці, спрямовані на вивчення релігійності як особистісного змінювання і саморозвитку особистості. Цей напрям широко представлений у вітчизняних дослідженнях О. І. Климичин, В. В. Москальця, Н. М. Савелюк, М. В. Савчина і т.ін. [2; 3; 4; 5].

Особистісний саморозвиток під впливом релігійності передбачає зміни у ціннісному вимірі особистості, незважаючи на те, що часто релігійності приписується консервативна роль. Адже допомагаючи людині набувати емоційний комфорт, контроль, силу у різних життєвих ситуаціях, релігійність приводить до серйозних особистісних трансформацій. О. І. Климичин тлумачить розвиток релігійності особистості крізь динаміку релігійної віри у людини [2]. Вчена виділяє структурну організацію релігійної віри, ґрунтуючись на основних складових особистості та її психіки. Перший компонент представлений несвідомим як онтологічне джерело виникнення віри, другий компонент – це когнітивно-рефлексивна складова, що представляє пошук, виокремлення і усвідомлення об'єкта віри, третій компонент – це емоційно-ціннісна складова, представлена виділенням об'єкта віри як особистісно значущого, і четвертий компонент як мотиваційно-вольовий, що відповідає за дієвість релігійної віри, яка наділяє релігійну особистість здатністю здійснити власний вибір.

Вітчизняна вчена Н. М. Савелюк зазначає, що існують суперечливі погляди стосовно релігійної особистості і концептуальний обсяг цього поняття є досі невизначеним [4]. Досить чітко визначення запропоноване В. П. Москальцем, який вбачає релігійну особистість як «людину-носія мінімуму релігії» [2]. Н. М. Савелюк пропонує авторське визначення: релігійна особистість – «продукт» не тільки й не стільки релігійної соціалізації людини,

скільки її активної свідомої активності, в тому числі мисленнєво-мовленнєвої, тобто «продукт» різних релігійних дискурсів, у які вона так чи інакше вступала [4]. Таким чином, вітчизняні вчені наголошують не на пасивній, а активній ролі релігійної особистості. Тому ми вважаємо, що важливим напрямом у дослідженні цього феномену є дослідження саморозвитку релігійної особистості.

У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження Дж. Флавера, у якому відображено розвиток релігійної особистості відповідно до різних етапів онтогенезу [10]. Зокрема вчений виділяє такі основні стадії: престадія, що має недиференційований характер; інтуїтивно-проективна стадія (3-7 років), яка характеризується імітацією, уявою та фантазіями; міфічно-дослівна (7-12 років), яка розглядається як буквральність віри, її зв'язок із родинною традицією, провідна роль в едипальних переживаннях; синтетично-конвенційна віра (12-16 років) характеризується конформним прийняттям різних настанов від старших та авторитетів; індивідуально-рефлексивна стадія (16-30 років), яка вирізняється деміфологізацією, утворення автономного світогляду; консолідація парадоксів (середній вік) перегляд погляду на раціональне і логічне пояснення усього, повернення до символічного мислення, набуття вторинної наївності; універсальна стадія, на якій особистість виробляє власні принципи віри, знаходить консенсус між традиціями віри та способом життя.

Результати теоретичного аналізу дали змогу побудувати концептуальну матрицю розвитку релігійності як особистісної риси з позиції різних дослідженнях (див. табл. 1).

Таблиця 1

Концептуальна матриця уявлень щодо динаміки релігійності як риси особистості

№	Розвиток релігійності	Дослідження
1	Пошук смислу життя	Інтерпретативна антропологія К. Гірца
2	Пошук контролю і влади у кризових ситуаціях	Епігенетична теорія розвитку особистості Е. Еріксона
3	Позбавлення базальної тривоги	Психоаналітична теорія особистості З. Фрейда
4	Формування соціальної ідентичності та соціальної солідарності	Е. Дюркгейм, С. Московічі
5	Особистісний саморозвиток	О. І. Климишин, В. М. Москалець, Н.М. Савелюк

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У дослідженні взяло участь 356 осіб, студенти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Т. Г. Шевченка, віком від 20 до 26 років. У дослідженні було використано метод семантичного диференціалу. На думку Л.В.Засекіної, конотативні значення відіграють провідну роль у визначенні особливостей інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності [1]. Оскільки ми досліджуємо релігійність особистості у зв'язку з емоційно-почуттєвою сферою, ми зіставляли конотативне значення із особливостями емоцій і почуттів, діагностованих з допомогою методики В. Бойка. Для визначення конотативного значення пропонувалася класична шкала семантичного диференціалу Ч. Осгуда, яка вимірює конотативне значення відповідно до трьох факторів: оцінка, сила, активність. Загальне конотативне значення виражається сумарним показником трьох факторів та може максимально становити 27 балів. В результаті обробки даних з допомогою методу описової статистики, визначення квартилей конотативного значення, було виокремлено три групи досліджуваних із низьким, середнім і високим конотативним значенням на поняття «Бог».

Таблиця 2

Значення квартилей конотативного значення на поняття «Бог»

№	Рівні квартилей	Значення квартилей
1	Низький рівень	0-21,9
2	Середній рівень	22,0-24,9
3	Високий рівень	25,0-27,0

Таким чином, було виділено три групи студентів. До першої групи увійшло 108 осіб із низьким рівнем конотативного значення, до другої групи із середнім рівнем конотативного значення – 71 особа, до третьої групи із високим рівнем конотативного значення – 177 осіб.

Таблиця 3

**Значущі відмінності в емоціях та почуттях (методика В. Бойка)
в групах студентів із низьким, середнім і високим рівнями
конотативного значення на поняття «Бог»**

№ з/п	Емоції і почуття у міжособовій взаємодії	Вираженість емоцій студентів із високим рівнем конотативного значення	Вираження емоцій студентів із середнім рівнем конотативного значення	Вираженість емоцій студентів із низьким рівнем конотативного значення	Рівень значущості
1	Невміння керувати емоціями	1,69±1,32	1,83±1,42	2,39±1,14	p=0,001
2	Неадекватне емоційне вираження	2,29±1,16	2,19±1,08	2,46±1,30	p=0,210
3	Домінування негативних емоцій	1,55±1,47	1,82±1,09	2,30±1,45	p=0,000
4	Негнучкість емоцій	2,66±1,28	2,72±1,22	3,42±1,30	p=0,000
5	Небажання емоційної близькості	2,33±1,32	2,31±0,01	1,94±1,12	p=0,006
6	Сумарний показник емоцій та почуттів	10,66±4,14	11,14±3,26	11,62±4,28	p=0,251

Як видно з таблиці, у студентів із усіма рівнями конотативного значення існують емоційні труднощі у встановленні міжособової взаємодії, оскільки середньогрупові показники знаходяться в діапазоні 9-12 балів. Водночас особливості цих труднощів по-різному проявляються у студентів із різними рівнями конотативного значення на поняття «Бог», що виражають первинні релігійні переживання особистості, які в подальшому визначають динаміку релігійності як особистісної риси. Таким чином, у студентів із високим рівнем конотативного значення спостерігаються нижчі показники порівняно зі студентами із середнім та низьким рівнями конотативного значення за шкалами невміння керувати власними емоціями (відповідно 1,69±1,32; 1,83±1,42; 2,39±1,14), домінування негативних емоцій

(відповідно $1,55 \pm 1,47$; $1,82 \pm 1,09$; $2,30 \pm 1,45$), негнучкість і неяскравість емоцій (відповідно, $2,66 \pm 1,28$; $2,72 \pm 1,22$; $3,42 \pm 1,30$).

Водночас студентам із високим рівнем конотативного значення притаманні вищі показники порівняно зі студентами із середнім та низьким рівнями у небажанні встановлювати емоційну близькість упродовж міжособової взаємодії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, результати дослідження дають змогу дійти висновків про те, що вираження первинних емоційних переживань у ставленні до Бога як основи розвитку релігійності особистості позитивно впливає на емоції і почуття людини для встановлення ефективної міжособової взаємодії. Перспективним вважаємо вивчення релігійності з іншими особистісними станами і властивостями людини, а також впливу релігійності на якість життя особистості студента загалом.

Література

1. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика / Засекіна Л.В., Засекін С.В. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 187 с.
Zasiekina L. V., Zasiakin S.V. Psycholinguistychna diagnostyka [Psycholinguistic diagnostics]. – Lutsk: RVV «Vezha» Lesya Ukrainka National University, 2008. – 187 p.
2. Климишин О.И. Динамичность религиозности личности как объект психологических исследований // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по матер. XXII междунар. науч.-практ. конф. Часть II. – Новосибирск: СибАК, 2012. – С. 99-107.
Klymyshin, O.I. Dynamichnist reigiosnosti lichnsti kak object psychologicheskyyh issledovanyi [Dynamics of religiosity of personality as the object of psychological research] // Person, family and society: issues of pedagogics and psychology. – Vol. II. – Novosibirsk: SYBak, 2012. – P. 99-107.
3. Москалец В.П. Релігійна віра як духовна цінність українського народу // Духовні цінності українського народу. — Івано-Франківськ, 1999. — С. 127—178.
Moscalets V.P. Religiozna vira yak duchovna tzinnist ukryinskogo narodu [Religious belief as the spiritual value of Ukrainians]. – Ivano-Frankivsk, 1999. – P. 127-178.
4. Савелюк Н. М. Типи релігійної особистості у психологічних дослідженнях // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 32. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. – С. 465-476.

- Savelyuk, N.M. Typy religyinoi osobystosti u psychologichnyh doslidzhennyah [Types of religious personality in the psychological resraches] // Problems of modern psychology. –Vol. 32. – Камуанетз-Подилський, 2016. – P. 465-476.
5. Савчин М. В. Духовна парадигма психології: монографія / М. В. Савчин. – К.: Академвидав, 2013. – 252 с.
Savchin M. V. Duchovna paradigma psihologii [Spiritual paradigm of psychology]. Kyiv: Academvudav, 2013. – 252 p.
 6. Gould J.A. Classic Philisophical Questions / J. A. Gould. – Columbus: Bell and Howell Company, 1978. – 671 p.
 7. Haug I.E. Including a spiritual dimension in family therapy: Ethical Considerations, Contemporary Family Therapy, 1998. – 20(2). – P. 181–194.
 8. Koenig H.G. and McCullough, M.E. and Larson, D.B. (2001). Handbook of religion and health / H. G. Koenig, M. E. McCullough, D.B. New York: Oxford University Press, 2001. – 308 p.
 9. Moscovici S. The history and actuality of social representations. In F. Uwe, The psychology of the social, New York: Cambridge University Press, 1998. – 286 p.
 10. Pargament K.I. The many methods of religious coping: development and initial validation of the RCOPE / K. I. Pargament, H. G. Koenig, L. M. Perez // Journal of Clinical Psychology, 2000. –Vol. 56 –P. 519-543.